

Neologizmi Bogoslava Šuleka

Gašparić, Lorena

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:919412>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-05**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij Engleskog jezika i književnosti i Hrvatskog jezika i
književnosti

Lorena Gašparić

Neologizmi Bogoslava Šuleka

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Ana Mikić Čolić

Osijek, 2021.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost / Katedra za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Preddiplomski studij Engleskog jezika i književnosti i Hrvatskog jezika i
književnosti

Lorena Gašparić

Neologizmi Bogoslava Šuleka

Završni rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje filologija,

znanstvena grana kroatistika

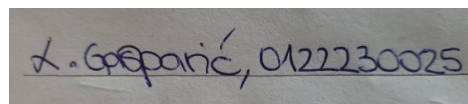
Mentorica: doc. dr. sc. Ana Mikić Čolić

Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 23. kolovoza 2021.

A. Garić, 0122230025

SAŽETAK

Cilj je ovog završnog rada prikazati značenje i doprinos neologizama u kontekstu leksikografskog rada Bogoslava Šuleka. Neologizmi se u jeziku javljaju iz brojnih razloga: komunikacije, potrebe za imenovanjem novina te raznih povijesnih, društvenih i političkih čimbenika. Ono što ih čini posebnim tvorevinama jest element novog i neuobičajenog. Čim to obilježje nestane iz opisa određene riječi, ona gubi status novotvorenice i ulazi u aktivan leksik. Prije toga, svaka riječ mora premostiti brojne prepreke, koje najviše postavljaju protivnici neologizama. S takvim protivnicima susretao se i Bogoslav Šulek, no njegove riječi nisu izgubile svoj značaj i zadržale su se u našem jeziku. Prvi je rječnik kojim se Šulek proslavio *Njemačko-hrvatski rječnik*, koji izlazi 1860. godine, nakon pada apsolutizma. Naime, to je bilo doba koje je tražilo takve priručnike zbog naglog uvođenja hrvatskog jezika u školstvo, sudstvo i opći život. U njemu postavlja temelje znanstvenog nazivlja, koje nadograđuje u svojem *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*, u koji uvrštava i francusku i englesku terminologiju. Od prvotne namjere pisanja do samog tiskanja djela prošlo je puno vremena te je rječnik bio nestrpljivo iščekivan. Kao što se može zaključiti, Šulek ni ovaj put nije razočarao svojim radom. Upravo suprotno, njime je zaslužio titulu oca hrvatske znanstvene terminologije. Rječnik koji je trebao biti znatno manje opsežan i kolektivno djelo odbora, ostao je potpisan od strane samo jednog istinskog autora, koji je to djelo proširio na sve načine i stvorio jedan od najvrsnijih rječnika znanstvenog nazivlja u povijesti hrvatske leksikografije.

Ključne riječi: Bogoslav Šulek, neologizmi, rječnik, znanstveno nazivlje

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. NEOLOGIZMI	2
2.1 Definiranje i nastanak neologizama	2
2.2 Podjela neologizama	3
2.3 Načini stvaranja neologizama	4
2.4 Jezični purizam i neologizmi	5
3. BOGOSLAV ŠULEK	7
3.1 Životopis.....	7
3.2 Šulekovo djelovanje	8
3.2.1 <i>Njemačko-hrvatski rječnik</i>	9
3.2.2 <i>Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja</i>	12
4. ŠULEKOVI NEOLOGIZMI	14
5. ZAKLJUČAK	16
6. LITERATURA	17

1. UVOD

Područje leksika oduvijek je bilo popraćeno brojnim raspravama i prepirkama. Postoje brojni načini njegova obogaćivanja, no najinteresantniji je onaj s pomoću neologizama. Neologizmima se smatraju sve nove riječi koje ulaze u jezik, a još nisu prihvaćene i postale dijelom aktivnog leksika. Ulaskom u rječnik, one gube naziv neologizama i dobivaju ulogu „normalnog“ i uobičajenog leksema. Postoje brojni razlozi potrebe za novim riječima. Ti razlozi uglavnom su komunikacijske naravi, zbog pojave nekih novih pojmova i predmeta u svijetu brzog tehnološkog napretka, kojima treba dati naziv, kao i zbog drugih vanjskih čimbenika, poput povijesti i politike.

Pitanjem neologizama bavili su se brojni leksikografi i različiti stručnjaci, a među njima se posebno ističe Bogoslav Šulek. On je bio vrstan polihistor, leksikograf, jezikoslovac, publicist i urednik velikog broja ilirskih i hrvatskih listova. Autor je brojnih školskih, znanstvenih i jezičnih priručnika, vezanih uz različita polja znanosti. Njegova dva velika rječnika, *Njemačko-hrvatski rječnik* i *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, ostavili su veliki trag u hrvatskoj leksikografiji. Mnogi ga nazivaju ocem hrvatskog znanstvenog nazivlja zbog velikog značaja njegove znanstvene terminologije u suvremenom jeziku.

U uvodnim poglavljima rada, detaljnije će se objasniti pojam neologizama, opisati razlozi njihova nastanka, kao i sami načini nastajanja. Izvršit će se podjela neologizama prema određenim kriterijima, a kasnije će se utvrditi i veza između jezičnog purizma i neologizama. Ostala će poglavlja sadržavati bibliografsku bilješku o Bogoslavu Šuleku te opis njegova doprinosa hrvatskoj leksikografiji. Detaljnije će se analizirati njegova dva značajna rječnika i postupci njihova pisanja te će se navesti neki od neologizama korištenih pri stvaranju rječnika.

2. NEOLOGIZMI

2.1 Definiranje i nastanak neologizama

Neologizam, novotvorenica ili kovanica nova je riječ u jeziku koja još nije u potpunosti prihvaćena i ustaljena, odnosno ne pripada aktivnom leksiku. Nakon što se prestane isticati i postane uobičajena, ulazi u rječnik i prestaje biti novotvorenica. Vesna Muhvić-Dimanovski (2005) smatra da je jedna od najprihvatljivijih definicija neologizama ona R. Simeona (1969: 904–905 prema Muhvić-Dimanovski, 2005), koji smatra da je to „jezična novotvorenica, novo iskovanica i još ne općenito prihvaćena riječ ili izraz; kovanje i upotreba starih riječi u novom značenju; riječ, izraz, konstrukcija koja je nedavno ušla u jezik.“

Neologizmi najčešće nastaju posuđivanjem iz drugih jezika, a zatim njihovim prilagođavanjem ili prevođenjem. Isto tako, novotvorenica se smatraju arhaizmi i riječi iz pasivnog leksika koje tada nazivamo oživljenicama, kao i neke od starih domaćih riječi koje su poprimile novo značenje zbog utjecaja stranih jezika te kratice i njihove leksikalizirane inačice. Najizraženiji neologizmi današnjice su, dakako, riječi čiji je izvorni jezik engleski, a obuhvaćaju sve učestalije procese i pojmove vezane uz svakidašnji život, primjerice *globalizacija* i *recesija* (Mikić Čolić, 2012: 13).

Pojava nove riječi u leksiku naziva se neologizacijom, a Muhvić-Dimanovski (2005: 2) isti pojam definira kao „ukupnost procesa koji određuju stvaranje novih riječi u vokabularu nekoga jezika.“ Prema Samardžiji (2002 prema Mikić Čolić, 2012), pojam novotvorenice podređen je pojmu neologizma. Neologizmi obuhvaćaju sve nove i nepoznate riječi koje ulaze u leksik, dok novotvorenica smatra riječi nastale isključivo formalnom tvorbom. Određenje neologizama i njihovo nazivlje imaju mnoga odstupanja te je pri njihovom definiranju potrebno uzeti u obzir povijesni, stilistički, strukturalistički, leksikografski i denotativni pristup (Mikić Čolić, 2012: 15).

Neologizmi se javljaju iz više razloga, pretežno komunikacijskih. U jeziku se pojavljuju zbog potrebe za imenovanjem nekih novih pojava ili predmeta, zatim kao novi nazivi za već postojeće i ustaljene riječi te zbog raznih vanjskih čimbenika, primjerice politike ili povijesti (Muhvić-Dimanovski, 2005: 4).

2.2 Podjela neologizama

Neologizmi se mogu podijeliti na temelju nekoliko različitih kriterija, a Mikić Čolić (2012: 17–19) vrši podjelu s obzirom na:

1. prirodu inovacije,
2. razloge nastanka,
3. podrijetlo.

S obzirom na razloge nastanka, koji se ujedno uzimaju kao najbitniji kriterij, neologizmi se dijele na denominativne i stilističke. Prvi su rezultat komunikacijske potrebe, a drugi nastaju zbog estetike i potreba pisaca pri stvaranju nekog književnog djela.

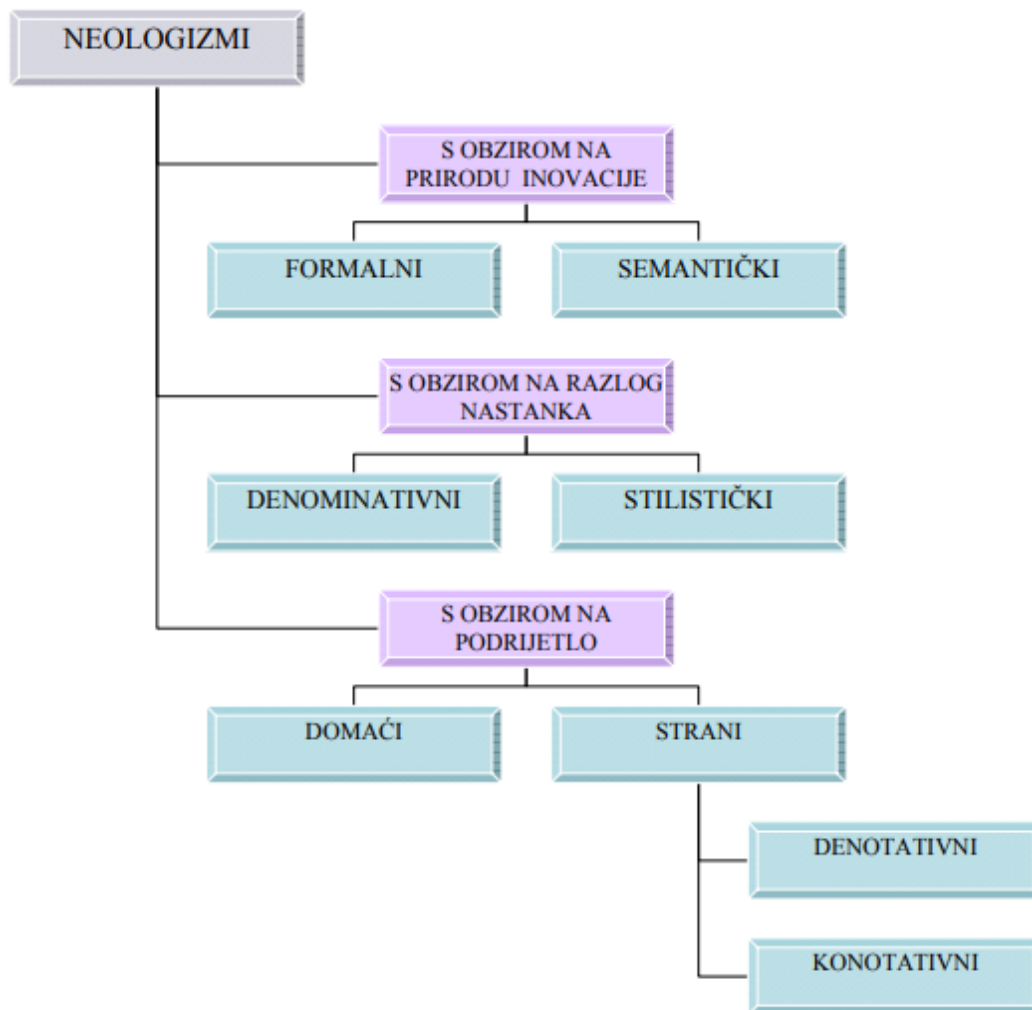
Prema prirodi inovacije dijele se na semantičke i formalne neologizme. Formalni neologizmi plod su jezičnih tvorbenih mogućnosti, dok se semantički neologizmi ubrajaju u već postojeće lekseme u jeziku kojima se pridodaje neko novo značenje.

Prema kriteriju podrijetla neologizmi se dijele na one sastavljene od domaćih ili udomaćenih sastavnica i one sastavljene od stranih sastavnica ili njihovom kombinacijom s domaćima. Iz priloženog se vidi da neologizmima pripadaju i riječi stranog podrijetla, a Muhvić-Dimanovski (2005: 7) dijeli ih na denotativne i konotativne posuđenice. Denotativne posuđenice rezultat su nužnog imenovanja novih pojmova i predmeta u nekoj stranoj državi, dok konotativne posuđenice obilježuju prestiž određene jezične zajednice ili države.

Uz navedenu podjelu, Muhvić-Dimanovski (2005) objašnjava i sljedeće kategorije neologizama: primljenice, pseudoprimljenice, domaće nove riječi i nove – stare riječi.

A. Milković (2010: 49) navodi nekoliko različitih kategorizacija neologizama. Tako ih, prema različitim izvorima, dijeli na formalne neologizme, značenjske neologizme i primljenice, na formalne, semantičke i pragmatičke neologizme. Posebno je zanimljiva nešto drugačija podjela na sljedeće tipove: 1. neostilizam (žargonski oblik u višem sloju); 2. neozastarjelica (stari oblik i značenje koji su ponovno u upotrebi); 3. neohistorizam (sličan zastarjelici); 4. neosemantizam (novo značenje stare riječi); 5. neoformizam (novi izraz kojem je pridodano novo značenje).

Mikić Čolić (2012: 19) grafički prikazuje prethodno objašnjenu podjelu neologizama s obzirom na određene kriterije na sljedeći način:

Prikaz 1. Vrste neologizama

2.3 Načini stvaranja neologizama

Vesna Muhvić-Dimanovski (2005: 97–108) u svojoj knjizi navodi sljedeće načine stvaranja novih riječi:

1. tvorbenim obrascima
2. sažimanjem ili kontrakcijom
3. semantičkom neologijom
4. stvaranje novih riječi metonimijom
5. stvaranje novih riječi metaforom

6. slobodnom tvorbom
7. stvaranje neologizama radi popunjavanja mjesta antonima.

Najplodniji način stvaranja neologizama u hrvatskom jeziku je onaj pomoću određenih tvorbenih obrazaca, primjerice dodavanjem prefiksa, sufiksa ili dijelova polusloženica. A. Milković (2010: 6) objašnjava razliku između složenica i izvedenica: „Tvorenice koje su motivirane jednim osnovnim leksemom nastale su izvođenjem i zovu se izvedenice. Tvorenice koje su motivirane dvama osnovnim leksemima nastale su slaganjem i zovu se složenice. Izvođenje i slaganje dva su osnovna postupka u tvorbi riječi u hrvatskom jeziku.“ Osim tvorbenih obrazaca, u nastanku novih riječi veliku ulogu ima sažimanje ili kontrakcija. Riječi koje nastaju na taj način nazivaju se blendovima, a sačinjavaju ih uglavnom prvi dio prve riječi i krajnji dio druge. Neosemantizmi su vrsta neologizama koja nastaje pridodavanjem novog značenja nekoj staroj riječi. Muhvić-Dimanovski (2005: 104–105) stvaranje novih riječi metonimijom objašnjava kao rijetkost koja se javlja kada vlastita imena postanu opće imenice i označavaju opće pojmove. Također upozorava da se ne može svaka metafora smatrati neologizmom prije nego se počne koristiti u svakodnevnoj komunikaciji i uđe u rječnik, prije čega mora proći leksikalizaciju. Metafore koje prođu proces leksikalizacije i uđu u rječnik mogu se smatrati tipom neologizma. Nadalje, slobodna tvorba označava korištenje naziva nacije pri imenovanju novih pojmova i predmeta, uzimajući u obzir njihovo podrijetlo. Postoje brojni primjeri takvih naziva bez uključenosti nacionalne komponente. Posljednji način stvaranja neologizama javlja se radi popunjavanja mjesta antonima, koji autorica jednostavno objašnjava navodeći da „stanovit broj novih riječi nastaje samo iz razloga što već postoji njihov antonimski parnjak ili jednostavno par“ (Muhvić-Dimanovski, 2005: 107).

2.4 Jezični purizam i neologizmi

Tijekom povijesti hrvatskog jezika često se provlačio pojam jezičnog čistunstva ili purizma, koji se i danas javlja u nešto blažim oblicima. Jezični purizam može se nazvati određenom vrstom stajališta kada se govori o obogaćivanju leksika novim riječima. Čistunci čvrsto odbijaju unošenje stranih riječi u domaći leksik i protive se posuđenicama. Puristi su

većinom mišljenja da bi se leksik trebao nadopunjavati isključivo novotvorenica domaće podrijetla, koje nastaju uz pomoć raznih tvorbenih načina.

Radoslav Katičić purizam naziva jezičnom kulturom, odnosno njezinim opredjeljenjem. Navodi da puristi „osporavaju dio jezične zbilje“, a bivaju i sami osporeni od strane protivnika jezičnog čistunstva. Purizam je složeno jezično pitanje te ovisi o mišljenju i stajalištu pojedinca, osim pri definiranju standardnog jezika. Tada određena jezična zajednica mora odlučiti o svojem stajalištu prema posuđenicama i tuđicama, a na to utječe mnogo čimbenika, od najužih jezičnih do društvenih i povijesnih. Katičić smatra da je jezik sam po sebi purističan jer nas navodi na to da pri svakodnevnom sporazumijevanju koristimo određena izražajna sredstva koja samo on posjeduje. Svaki jezik ima svoje granice, a hoće li ostati unutar granica ili prijeći ih, ovisi o samim govornicima (Katičić, 1986: 65–66).

Treba razlikovati različite vrste purizma. Dok je jednim u cilju njegovati svoj jezik izbjegavajući riječi stranog podrijetla koristeći se njihovim domaćim inačicama, drugi imaju neprihvatljive težnje. „Shematična jednodimenzionalnost i stilistička neosjetljivost nužna su svojstva svakoga dogmatskog purizma.“ Katičić takvu vrstu purizma naziva „neprijateljem stvaralačkog odnosa prema jezičnom izrazu“ (Katičić, 1986: 70). U tip purizma ubraja se i onaj koji odbija novotvorenice, dijalektizme i razne arhaične lekseme i izraze, a rado prihvaća riječi stranog podrijetla iz modernih jezika. Tada se purizam može smatrati određenim odabirom koji u konačnici rezultira prihvaćanjem ili odbijanjem jezičnih elemenata koji utječu na otvaranje ili zatvaranje jezika te njegovo proširivanje i obogaćivanje (Mikić Čolić, 2012: 20). „Otvorenost jezičnoga sustava rezultirat će uvođenjem novih elemenata ondje gdje su zbog pojave novih koncepata, u novije vrijeme najčešće tehnološke naravi, nastale leksičke praznine, dok će zatvaranje značiti napuštanje određenog izvora jezičnoga proširivanja.“ (Mikić Čolić, 2012: 20–21)

Hrvatski jezik oduvijek je više težio kovanju novih riječi pomoću svojih brojnih tvorbenih načina nego usvajanju tuđica. U prošlosti, novotvorenice su bile ili dobro prihvaćene ili izuzetno kritizirane, a slična situacija javlja se i danas. Izgradnji hrvatskog leksika, posebice u znanstvenom nazivlju, najviše je doprinio Bogoslav Šulek, poznati leksikograf 19. stoljeća, o kojem će se više reći u sljedećim poglavljima.

3. BOGOSLAV ŠULEK

3.1 Životopis

Bogoslav Šulek, otac hrvatske terminologije i veliki leksikograf slovačkih korijena, rođen je 20. travnja 1816. godine u Sobotištu. Bio je još i jezikoslovac, polihistor, prosvjetitelj te publicist. Iako je bio stranac, brzo je i lako ovladao hrvatskim jezikom dosežući razinu izvornog govornika. Njegov otac, Jan Šulek, bio je evangelički župnik i učitelj koji je imao osam sinova i osam kćeri. Bogoslav je već s dvanaest godina otišao u školu u Požun, gdje je bio najpoznatiji evangelički licej. Tamo se susreće s prvim hrvatskim listom, *Novinama Horvatzkim*, i upoznaje se s preporodnim idejama i hrvatskom književnošću.

Godine 1837. Šulek završava filozofsko-pravni i teološki studij te počinje obavljati svećeničku službu u Sobotištu. Naime, zbog problema sa sluhom, odnosno zbog naglušnosti od koje je patio još od 14. godine života, nije se zareadio. Upravo zbog tog problema odlazi u Hrvatsku bratu Michaelu, koji je bio vojni liječnik. Već u svibnju 1839. javlja se Ljudevitu Gaju želeći se zaposliti kao tiskarski praktikant. Posao dobiva u tiskari Franje Župana, gdje nastavlja raditi naredne tri godine, istovremeno učeći hrvatski jezik. Bogoslav je bio oduševljen Gajevim preporodnim idejama kojima se i sam priključio. Dokazavši se u jednom članku u *Ilirskim narodnim novinama*, Šulek počinje uređivati *Danicu* na Gajev poziv, a nedugo nakon toga postao je i glavni urednik lista *Branislav*.

Godine 1844. anonimno objavljuje *Šta namjeravaju Iliri*, gdje objašnjava program Narodne stranke propagirajući ilirizam. Dvije godine kasnije uređuje *Novine Horvatske, Slavonske i Dalmatinske*, a tek 1848., nakon što tisak dobije slobodu, izlazi iz oblaka anonimnosti i prvi put bilježi svoje ime i prezime. Promjenom Gajeve političke naklonosti, Šulek odlazi u drugom smjeru. Zbog teških društvenih i političkih zbivanja, Šuleku stradavaju dvojica braće, što ga dodatno pogađa. Bio je urednik *Slavenskog juga* i *Jugoslavenskih novina*, čije je objavljivanje prekinuto dolaskom teških vremena, stranaca i njemačkog jezika na hrvatsko područje. Šulek se okreće prosvjetiteljskom djelovanju pa piše razne priručnike, čitanke i naputke. Školski priručnici bili su sami početak njegove priče o znanstvenom nazivlju.

U *Nevenu* 1856. godine izlazi Šulekov politički članak „Srbi i Hrvati,“ kao odgovor na Karadžićevu politiku. Godine 1860. konačno objavljuje dvojezični rječnik koji je počeo pisati još 1848. godine, pod nazivom *Njemačko-hrvatski rječnik*. Nakon što je Bachov apsolutizam

otišao u povijest, Šulek s nekolicinom pokreće *Pozor*. Postaje članom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u matematičko-prirodoslovnom odjelu, gdje kasnije postaje i tajnik. Godinu dana kasnije, 1867., objavljuje knjižicu o Ruđeru Boškoviću na latinskom jeziku te dobiva titulu doktora filozofije. Godine 1868. godine izdaje *Naše pravice*, političko djelo o zakonima i poveljama u hrvatskom pravnom sustavu. Šulek također djeluje u znanstvenom sektoru i piše brojne knjige i knjižice o biologiji, kemiji, fizici, mehanici, akustici i optici.

Zbog zamjene njemačkog jezika hrvatskim, posebno je patilo znanstveno nazivlje. Hitno je trebao rječnik koji bi obuhvatio to područje, a Šulek je bio najpouzdaniji kandidat za njegova autora. Nakon desetak godina prikupljanja korpusa i intenzivnog rada, Šulek 1874. godine izdaje *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, temelj hrvatske znanstvene terminologije. Četiri godine kasnije objavljuje *Jugoslavenski imenik bilja*, a zatim i *Lučbu za svakoga ili popularnu kemiju*. Šulek izrađuje i adaptaciju Biblije prema standardima Zagrebačke filološke škole, čiji je pristaša. Umire 30. studenog 1895. godine od upale pluća (Gostl, 1995: 37–70).

3.2 Šulekovo djelovanje

Bogoslav Šulek djelovao je u kolu Iliraca koji su se zalagali za ujedinjenje hrvatskog i srpskog jezika. Germanizacija i mađarizacija dopirale su sa svih strana, a Ilirci su se snažno borili, pokušavajući zadržati hrvatski jezik. Godine 1847. hrvatski jezik postao je službeni, a nakon rješavanja brojnih jezičnih pitanja nastala je i potražnja za novim rječnicima, gramatikama i jezičnim priručnicima. Upravo zbog tih jezičnih pitanja i standardizacije jezika pojavljuju se filološke škole. Najveću ulogu imala je Zagrebačka filološka škola, čiji su pripadnici nazvani *ahavcima* zbog zagovaranja morfema *-ah* u genitivu množine imenica. Oni su imali zadatak dovršiti standardizaciju hrvatskog jezika na temelju programa Iliraca. „Kad se sveo u hrvatske okvire, taj je program, oslanjajući se svom težinom na (i)jekavsku štokavštinu, morao voditi računa i o „Ilirima“ iz čakavskih i kajkavskih krajeva. Trodijalekatna podloga pismenog jezika koji je postao općehrvatski nije se mogla tako lako napustiti.“ (Moguš, 1993: 163)

Šulek je svojim leksikografskim radom značajno doprinio razvoju hrvatskog leksika i znanstvene terminologije. U svoje rječnike unio je velik broj neologizama koji se i danas koriste. Osim obogaćivanja našeg leksika, pomogao je i pri rješavanju problema grafije. Naime,

Šulek se zalagao za pisanje refleksa jata kao *ie* i *je*. Za označavanje dugih slogova koristio je *ie*, dok je kratke bilježio s *je*.

„Šulek je bio i velik jezični čistunac, podjednako kritičan i prema Karadžićevim turcizmima i prema ostalim ne slavenskim tuđicama, dok je posuđenice iz slavenskih jezika smatrao prihvatljivima u hrvatskom jeziku. Polazeći s tih pozicija, stvarao je kovanice i izvedenice, koje i nisu uvijek bile u skladu s pravilima novoštokavske tvorbe, ili je unosio riječi iz ostalih slavenskih jezika, kako bi zadovoljio jezične potrebe suvremenoga života.“ (Barić et al., 1997: 32)

Milković (2010: 39) u svojem radu navodi da Adolfo Veber Tlakčević objavljuje *Obranu nekoliko tobožnjih barbarizmah*, gdje izričito kaže da se tuđice trebaju izbjegavati na način da se riječi uzimaju iz dijalekata, stare književnosti ili iz drugih slavenskih jezika. Ukoliko se ne može iskoristiti nešto od navedenog, može se stvoriti potpuno nova riječ. Milković još spominje i prihvaćanje novih riječi domaćeg podrijetla, koje većina kritizira u početku standardizacije hrvatskog jezika.

3.2.1 Njemačko-hrvatski rječnik

Prvo od Šulekova dva važna leksikografska djela nastalo je za vrijeme apsolutizma. Njegov *Njemačko-hrvatski rječnik* prvotno je izlazio u svescima, da bi se 1860. godine konačno pojavio u potpunom obliku. Rječnik je bio dugo iščekivan jer već 1848. godine, uvođenjem hrvatskog jezika u škole, sudstvo i opći život porasla je potreba za takvim djelom. Šulek počinje pisati rječnik na prijedlog Mirka Lentulaja, a kao temelj mu je poslužio Mažuranićev i Užarevićev *Njemačko-ilirski slovar*, objavljen 1842. godine. Objava rječnika bila je najavljena već 1852. godine, kad je nakladna knjižara Franje Župana izdala takvu obavijest: „Ova temeljita knjiga sadržavat će uz obilje svagdanjih izreka svake struke službene izraze, zatim bogoslovno, trgovačko, prirodoslovno it. d. jednom riječi znanstveno nazivlje, i zato će biti od velike potrebe ne samo za onoga koj u južnoslavenskih zemljah uređuje, nego uopće za svakoga koj u našoj domovini kakov posao tjera.“ (Dukat, 1938: 210. prema Gostl, 1995: 72).

Rječnik ipak nije završen do proljeća 1952. zbog opsega posla koji je tražio. Umjesto predviđenih 80 araka, 1860. godine, nakon sloma apsolutizma, objavljen je *Njemačko-hrvatski rječnik*, napisan u 107 araka. Pri izradi rječnika Šulek se služio različitim tuđim djelima, ali u njega je unio i brojne leksičke novosti. Primjerice, pri izradi njemačkog dijela rječnika, kao uzor je koristio Heinsiusov rječnik *Wörterbuch der deutsche Sprache mit Bezeichnung der Aussprache und Betonung* od četiri sveska (Gostl, 1995: 72, 75). Zbog pritiska Župana, morao je predati prvi svezak rječnika s deset araka već 1853., ne stigavši ga dotjerati i upotpuniti, što iskazuje u predgovoru: „Da sam mogao jošte koju godinu rukopis dotjerivati i popunjavati, bio bi mi posao dosta vrstniji... Stvar je naravna; od godine 1853., kad je izišao na svjetlo prvi svezak ovoga rječnika, napredovali smo svi u poznavanju narodnoga jezika, a bome i ja. Rěči, izprva za nevolju kojekako skovane, bile su od onda boljimi zaměnjene; a mnoge uzajmljene rěči bile su opet povraćene, jer se je našlo pravih domaćih“ (Vince, 1990: 537). Godinu dana kasnije otisnut je i drugi svezak, a nakon toga svesci su se nizali sve do posljednjeg, osmog, koji je izašao u veljači 1859.

Njemačko-hrvatski rječnik bio je objavljen u dva sveska, a sadrži 1712 stranica i 107 araka. U njemu je zapisano više od 70 000 riječi s još više hrvatskih prijevoda. Rječnik također sadrži i dva dodatka. Prvi dio, naslovljen kao *Eigennamen*, onomastičkog je sadržaja i obuhvaća brojna vlastita imena i toponime. Drugi dodatak, *Verzeichnis der mit ě geschriebenen Wörterbuch der deutsche Sprache mit Bezeichnung der Aussprache und Betonung*, sadrži popis riječi koje su pisane s ě te pravila o njihovom izgovoru (Gostl, 1995: 75).

Pri stvaranju rječnika, Šulek se držao određenih pravila, koja navodi i u predgovoru: „Ele ja mislim, da ćemo bolje uraditi, ako izprva upotrebimo našku rěč, makar i nebila najbolja, nego da posijemo u jezik sila tudjega bilja. Ako domaća rěč nevalja, nestat će je za kratko, jer se malo ne svatko domišlja njezinoj neshodnosti; a mučno je izkorěniti tudjinke, kad se u jeziku uvrěže. Toga sam se načela držao pišuć ovaj rěčnik...“ (Vince, 1990: 541). Iz navedenog, može se zaključiti da Šulek prvotno uzima riječi iz naših narječja, posebice iz štokavskog, pomno istražujući njezinu učestalost u korištenju. Ukoliko takve riječi nema, njezin ekvivalent traži u drugim slavenskim jezicima. Stvaranje nove riječi na svoju ruku krajnja je opcija za kojom poseže. U Šulekovom rječniku pronađeno je mnoštvo bohemizama: *dostaviti, naklada, ploha, prednost, skladnja, smjer, tlak, uloga, važan* i dr. Isto tako, javljaju se i brojni rusizmi: *čin, dozvoliti, izvješće, izjaviti, nagrada, odličan, opasan, rješavati, točka* itd. (Vince, 1990: 543). Osim bohemizama i rusizama, poseže i za

slovenizmima, crkvenoslavenizmima i polonizmima (Gostl, 1995: 76). U stvaranju rječnika uvelike mu je pomogao Ivan Trnski, Ilirac koji je odlično poznao hrvatski i njemački jezik. Mnogi smatraju da mu je ukazana premala zahvala i čast kad se govori o autorstvu rječnika, s obzirom na to da je upravo on pregledavao i prepravljao sve dijelove rječnika prije samog tiskanja.

Svojim dvojezičnim rječnikom, koji je ostavio veliki trag u hrvatskoj leksikografiji 19. stoljeća, Šulek je značajno pridonio stvaranju i upotpunjavanju hrvatskog leksika. „Zaključimo naposljetku da je Šulekov njemačko-hrvatski rječnik u postilirskom dobu značio ne samo oživotvorenje, već i vrhunski zamašaj i doseg postavljenih ciljeva preporodne leksikografije.“ (Gostl, 1995: 89)

Prikaz 2. Naslovnica prvog sveska *Njemačko-hrvatskoga rječnika* iz 1860. godine (Gostl, 1995: 73)

3.2.2 *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*

Nastavljajući sa svojim leksikografskim radom i djelovanjem, 1865. godine Šulek dobiva nalog Namjesničkog vijeća za pisanje novog rječnika, koji će ovaj put sadržavati pretežito znanstvenu terminologiju. „Više sretnih okolnosti pokrenulo je taj znamenit leksikografski projekt: nesređeno stanje u znanstvenome nazivlju, zbog čega je navlastito trpila školska nastava, uklanjanje godine 1861. iz škole njemačkoga jezika i njegovo zamjenjivanje hrvatskim jezikom, pozicija koju je u školstvu zauzimao Franjo Rački i konačno spremnost Šulekova da se prihvati posla...“ (Gostl, 1995: 91)

Šuleku je predan rad stručnjaka iz različitih znanstvenih polja, koji su imali zadatak prikupiti i prevesti znanstvene termine iz svih područja. Tim vrsnih stručnjaka odabrao je Franjo Rački, a među njima su bili Babukić, Jagić i Veber, zaduženi za latinsko i njemačko nazivlje, kao i Bradaška, Korinek, Matković i Mesić, čija je zadaća bilo popisivanje povijesne i zemljopisne terminologije. Za područje fizike i prirodoslovlja bili su zaduženi Torbar, Erjavec i Žulić, a za matematičku terminologiju odgovaran je bio Čačić. Popisi znanstvenog nazivlja poslani su gimnazijama, profesorima, književnicima i raznim stručnjacima, čiji je zadatak bio provjeriti te popise i nadopuniti ih hrvatskim nazivima. Dvije godine kasnije, sastavljen je novi odbor koji je provjeravao nadopune stručnjaka, a sačinjavali su ga Rački, Veber, Mesić, Torbar, Erjavec, Pacel i Žulić. Oni su savjetovali izbjegavanje pretjeranog purizma i klasicizma, a njihov konačni rad, koji je sadržavao otprilike 20 do 30 araka, predan je u ruke Šuleku (Gostl, 1995: 91).

Kao uzor u pisanju, trebao mu je poslužiti njemačko-češki rječnik znanstvenog nazivlja *Německo-česky slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy*. Rječnik objavljen u Pragu 1853. godine sastoji se od 342 stranice, a namjena mu je bila školska upotreba. Zbog premale opežnosti rječnika, Šulek nema drugog izbora nego proširiti leksičku građu. Nazivlje prilagođava visokim učilištima, dodajući i talijansko nazivlje njemačkom i hrvatskom. Uz tehničke struke dodaje i engleske i francuske ekvivalente, što čini ovaj rječnik petojezičnim, „koji uz to funkcionira kao više dvojezičnika: kao hrvatsko-njemački, njemačko-hrvatski, hrvatsko-talijanski i talijansko hrvatski terminološki rječnik“ (Gostl, 1995: 93). Hrvatske, njemačke i talijanske riječi izmiješano bilježi abecednim redoslijedom. Osim njemačko-češkog rječnika, pri pisanju se koristi i Stullijevim *Rječoslozjem*, kao i *Rječnikom iz književnih starina srpskih* Đure Daničića. U prikupljanju leksičkog blaga, pomažu mu ugledni jezikoslovci poput Preradovića, Trnskog, Sabljara i Ostrožinskog (Gostl, 1995: 93).

U predgovoru rječnika Šulek navodi sljedeće: „Sastavljajući ovaj rječnik nastojao sam što se više može upotrebljavati prave narodne rieči, a gdje sam mislio, da hrvatski narod neima svoje rieči, ili gdje je nisam mogao doznati, pozajmio sam ju od srodnih slavenskih plemenah, kad mi se je učinila, da je prema našem govoru; al sam uvijek zabilježio jezik, od kojega je posudjena, da se znade, kojega je porekla“ (Šulek, 1990: 9). Dakle, služi se istim redosljedom uzimanja i normiranja riječi, kao i u izradi *Njemačko-hrvatskog rječnika*. S obzirom na to da građa njemačko-češkog rječnika nije bila dostatna Šulekovo zamisli, on je „pretresao nazive svake znanosti s kojim vještakom, po imenu mudroslovne i jezikoslovne s g. drom. V. Jagićem, fizikalne s g. J. Torbarom, rudoslovne s g. F. Erjavcem, mehaničke s g. Jelovšekom... Nazivlje gradjevne struke sastaviše velikom stranom gg. savjetnik Baltić i nadzornik Utiešenović“ (Šulek, 1990: 8). O procesu izrade kemijske terminologije prilaže čitavo poglavlje *O hrvatskom lučbenom nazivlju*.

Šulek sam kaže da je na rječniku radio ukupno četiri godine, po osam sati dnevno. Idućih šest godina utrošeno je na pripremanje za tisak i tiskanje. Godine 1847., prvi svezak (A–N) *Hrvatsko-njemačko-talijanskoga rječnika znanstvenoga nazivlja* konačno je ugledao svjetlo dana. Drugi dio rječnika (O–Ž) izlazi godinu dana kasnije, 1875. Rječnik su sačinjavale 1372 stranice, a iako je trebao biti rezultat kolektivnog rada, Šulek ga s pravom pripisuje sebi (Gostl, 1995: 97).

Prikaz 3. Naslovnica prvog i drugog sveska *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenoga nazivlja* (Gostl, 1995: 94, 95)

4. ŠULEKOVI NEOLOGIZMI

Kao što je već spomenuto u prijašnjim poglavljima, Šulek je leksikografskom radu pristupao puristički. Prvotno je uzimao riječi iz štokavskog narječja, zatim iz kajkavskog i čakavskog, a ukoliko se ukazala potreba, iz drugih slavenskih jezika, kao što su češki, ruski, slovenski i poljski. Strane riječi prilagodio je našem sustavu dodajući im određene sufikse. Ako se određeni termin nije mogao pronaći ni u nekom drugom slavenskom jeziku, Šulek je tek tada posezao za tvorbom neologizma, odnosno stvaranjem potpuno nove riječi, a o tome govori i u predgovoru rječnika: „Ondje, gdje u slavenskih plemenah nenadjoh pomoći, nastojah stvoriti primjereni naziv; al opet nisam sve poprieko prevodio, nego samo ono, za što sam mislio, da bi se moglo čisto hrvatski izraziti. Poradi toga ima u ovom rječniku dosta barbarizmah, ne zato, što se ovi nebi tobož nikako dali pohrvatiti, nego zato, što ja tomu poslu nisam dorastao“ (Šulek, 1990: 9).

Pojavu neologizama u rječniku najavljuje objašnjavajući da u njemu „ima puno riečih, koje do sada nisu bile upotrijebljene u naših knjigah“ (Šulek, 1990: 9). No, ne pripisuje sve zasluge sebi, već otvoreno kaže da je puno njih sakupio uz pomoć prijatelja iz narodnog blaga ili preuzeo od pisaca. Nastoji prikupiti što je više moguće takvih narodnih riječi, koje su slabo poznate, kako u naš jezik ne bi morao unositi tuđice.

A. Milković (2010: 40) u svojem radu nabraja Šulekove pristupe normiranju leksema na sljedeći način:

- „A. primanje leksema koji već postoji u dijalektu
- B. primanje leksema iz stranoga (slavenskog) jezika
- C. neovisno stvaranje novoga leksema iz korpusa hrvatskoga jezika odgovarajućim tvorbenim postupcima
- D. primanje leksema neslavenskoga podrijetla.“

Šulek je prionuo poslu već u pedesetim godinama devetnaestog stoljeća, kada još uvijek nije bilo dovoljno literature i znanstvenih radova o području tvorbe riječi. On je autor brojnih složenica, koje je i najradije kovao. Njegove složenice tvorene su po uzoru na njemačke i češke rječnike, na način da „drugi dio složenice postoji kao samostalna riječ sa zbrojem značenja“ (Vince, 1990: 547). Primjeri takvih složenica su: *slavoluk*, *gorostas*, *parostroj*, *ružodol*. Velik je broj složenica preuzeo od drugih leksikografa. Od Stullija je uzimao složenice i imenice na -

slovje, *-znanac*, *-znanstvo* i *-mjer*, poput *mudronauka*, *naravoslovca* i *zvjezdoslovlja*. Slične riječi sadržavali su i rječnici Della Belle i Mažuranića i Užarevića: *prirodoslovac*, *jezikoslovje* i *mudroslovac*. Zanimljiva je činjenica da je pomoću istog obrasca pokušao izgraditi i termine za patologiju (*boljoslovje*), pantomimu (*kretoslovje*), cvjećara (*cvjetoznanac*) i još mnoge druge. Zapisuje i brojne riječi na *-mjer*, najvjerojatnije po uzoru na Mažuranić-Užarevićev rječnik: *polumjer*, *toplomjer*, *visomjer*, *suncomjer* i sl. (Vince, 1990: 547).

Šulek nije imao mnogo znanja o tvorbi riječi, što i sam priznaje, ali mehaničkom tvorbom i slijedeći druge primjere, uspio je uklopiti određene parove riječi u složenice, neke manje, a neke više uspješno: *domobran*, *brzobjav*, *ratoljub*, *čizmokrp*, *pjevokaz*, *mužomor*. Također je bio kovač složenica čiji je prvi dio imperativ: *gulikoža*, *kradiknjiga*, *krpihlača*, kao i onih koje su počinjale s *nazovi-*: *nazoviknez*, *nazovikralj*, *nazovikršćanin* i *polu-*: *polusprat*, *poluprozor* i *polusvila*. Neke od njegovih složenica prijevodi su njemačkih riječi, bez obzira na tvorbena pravila: *grdoglasje*, *hladnokrk*, *sumisaonost*, *malobradat*. Prema riječi *kostobolja* skovao je riječi *plućobolja*, *zglobobolja* i sl., a prema riječi *vinopija* nastale su *pivopija* i *vrelopija*. Hrvatski, a i srpski jezik, zadržao je neke od gore navedenih složenica, primjerice riječi *slavoluk*, *gorostas*, *vodopad*, i *veleizdaja* (Vince, 1990: 548–550).

Šulekovi pridjevi također su vukli korijene prvotno iz narodnih govora, a prema pridjevu *čudotvoran* stvara niz drugih: *vodotvoran*, *kišonosan*, *slabovidan*, *kosokutan* i dr. Po uzoru na pridjev *gologlav* nastaju *žutoglav*, *sitnoglav*, *crnobrad*, *ljepokos*, *bistrook*, *lakoruk* i brojni drugi. *Divorog* je poslužio kao temelj za sljedeće: *krivozub*, *kratkotzub*, *dugoklas*, *crvenokljun* (Vince, 1990: 550). Prefiksalmom tvorbom, točnije, prefiksom *nad-*, Šulek označuje visoki položaj neke osobe: *nadučitelj*, *natporučnik*, *nadšumar*. Prefiksom *nuz-* koristi se kako bi označio nešto sporedno: *nuzprostorija*, *nuzjamac*, a prefiksom *pa-* ukazuje na nešto lošije: *pavečera*, *paužitak* (Gostl, 1995: 87).

Brojni Šulekovi neologizmi naišli su na čvrsti otpor tadašnjih jezikoslovaca, leksikografa, i kritičara, posebice od strane Karadžićevih sljedbenika. Jedan od protivnika bio je i Fran Kurelac, predvodnik Riječke filološke škole. On je napao Šulekove novotvorenice u raspravi pod nazivom *Mulj govora nespretna i nepodobna nanešen na obale našega jezika ili: o barbarismih*. Između ostalog, tamo spominje sljedeće novotvorenice, koje naziva i barbarizmima: *brzobjav*, *brzobjaviti*, *crnina*, *djelokrug*, *parobrod*, *ravnopravnost*, *čin*, *posada*, *prostorija*, *sredstvo*, *podatci*, *pretjerivati*, *svrha* itd. Šulekove kovanice vješto je obranio A. Veber, a one su postale općeprihvaćene te se koriste i danas (Gostl, 1995: 88).

5. ZAKLJUČAK

Bogoslav Šulek jedan je od najvećih i najznačajnijih leksikografa devetnaestog stoljeća, a često ga se naziva i ocem hrvatske znanstvene terminologije. Iako porijeklom Slovak, brzo je i lako ovladao hrvatskim jezikom i njegovim pravilima. Djelovao je u raznim područjima, pisao za razne narodne listove te ostavio veliko nasljeđe u leksikografskim priručnicima.

Kovanje novih riječi nije lak zadatak, a u hrvatskom jeziku neologizmi se mogu stvarati na različite načine: različitim tvorbenim obrascima, sažimanjem, semantičkom neologijom, uz pomoć metonimije i metafore, slobodnom tvorbom, kao i radi popunjavanja mjesta antonima. Neologizmi se dijele s obzirom na različite aspekte, kao što su priroda inovacije, razlozi nastanka i podrijetlo. Tako postoje denominativni i semantički, formalni i stilistički te strani i domaći neologizmi. Najplodnijim tvorbenim načinom u hrvatskom jeziku smatra se korištenje raznim tvorbenih obrazaca. Takvi obrasci, između ostalog, podrazumijevaju tvorbe kao što su prefiksalna i sufiksna. Velik broj neologizama u hrvatskom jeziku nastao je slaganjem i izvođenjem.

Bogoslav Šulek također stvara brojne složenice po uzoru na njemačke i češke rječnike. Njegovo prvo značajno leksikografsko djelo, *Njemačko-hrvatski rječnik*, izlazi 1860. godine u potpunom obliku, a *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* tek 1874. i 1875. godine. U njihovim predgovorima potanko objašnjava nastanak svakog te detaljno opisuje svoj način rada, koji je na razmeđu purizma i klasicizma. To se odnosi na preuzimanje riječi, koje prvotno traži u štokavskom narječju, a zatim i u kajkavskom i čakavskom. Ako takvu riječ ne može pronaći ni u jednom od naših narječja, poseže za drugim slavenskim jezicima. Ukoliko ni tamo ne nalazi takvu riječ, stvara ju sam. Njegovi neologizmi naišli su na snažno protivljenje suvremenika, od pobornika Daničićeve i Karadžićeve jezične reforme pa sve do Frana Kurelca, koji je otišao u krajnost i nazvao Šulekove novotvorenice barbarizmima. Mnogi su podcjenjivali i vrijeđali Šulekov rad ne znajući da će se njegovo leksičko blago zadržati u našem jeziku i stotine godina kasnije, a on biti zapamćen kao veliki tvorac hrvatske riječi.

6. LITERATURA

1. Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, Malić, Dragica, Pavešić, Slavko, Peti, Mirko, Zečević, Vesna, Znika, Marija, 1997. *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
2. Gostl, Igor, 1995. *Bogoslav Šulek: Otac hrvatskoga znanstvenoga nazivlja*, Matica hrvatska, Zagreb.
3. Katičić, Radoslav 1986. *Novi jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb.
4. Mikić Čolić, Ana, 2012. „Tvorba neologizama u hrvatskom jeziku nakon 1990. godine“, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Osijek.
5. Milković, Alen, 2010. „Normiranje neologizama u hrvatskome jeziku“, doktorska disertacija, Zagreb.
6. Moguš, Milan, 1993. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
7. Muhvić-Dimanovski, Vesna, 1998. „Neologizmi na razmeđi jezične otvorenosti i jezičnoga purizma“, *Filologija*, br. 30–31, str. 495–499.
8. Muhvić-Dimanovski, Vesna, 2005. *Neologizmi, problemi teorije i primjene*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
9. Šulek, Bogoslav, 1990. *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja (A-N)*, Globus, Zagreb.
10. Turk, Marija 1996. „Jezični purizam“, *Fluminensia*, god. 8, br. 1–2, str. 63–79.
11. Vince, Zlatko, 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.